

**AYOL OBRAZI O‘ZBEK NASRIDA: AN’ANAVIY VA ZAMONAVIY
TALQINLAR**

Nargiza Rambergenova

Qoraqalpoq Davlat Universiteti

Annotatsiya: *Ushbu maqolada o‘zbek nasrida ayol obrazining shakllanish va rivojlanish bosqichlari, uning an’anaviy adabiyotdagi sadoqat va fidoyilik timsolidan tortib, zamonaviy nasrdagi mustaqil fikrlovchi, o‘z hayot yo‘lini tanlay oladigan ayolga aylanish jarayoni tahlil qilinadi. Mustaqillik davrida ayol obrazi ijtimoiy, ruhiy va falsafiy jihatdan yangicha talqin etilayotgani O‘tkir Hoshimov, Tog‘ay Murod, Zulfiya Qurolboy qizi, Shahrizoda Xolmirzayeva, Ulug‘bek Hamdam, Erkin A‘zam kabi yozuvchilarning asarlari asosida tahlil etiladi.*

Kalit so‘zlar: *ayol obrazi, o‘zbek nasri, gender yondashuv, mustaqillik davri adabiyoti, zamonaviylik, ruhiy ozodlik, an’ana va yangilanish.*

KIRISH

O‘zbek adabiyoti tarixida ayol obrazi har doim jamiyatning ma’naviy ko‘zgusi sifatida tasvirlangan. Mumtoz davr adabiyotida ayol ko‘pincha sadoqat, iffat, sabr, muhabbat timsoli sifatida talqin etilgan. Bu tasvirlar milliy qadriyatlar, diniy dunyoqarash va patriarxal jamiyat modelining mahsuli edi.

Biroq adabiyot tirik jarayon sifatida har bir tarixiy davrda jamiyatdagi ijtimoiy o‘zgarishlarga mos ravishda o‘zgaradi. XX asrning ikkinchi yarmi va XXI asr boshlariga kelib, o‘zbek nasrida ayol obrazi chuqur psixologik, falsafiy va ijtimoiy mazmunga ega bo‘ldi. Endi ayol obrazi shunchaki muhabbat yoki onalik timsoli emas, balki shaxsiy erkinlik, ruhiy uyg‘onish, jamiyatdagi o‘rni uchun kurashayotgan inson sifatida namoyon bo‘la boshladi.

Bu jarayonni adabiyotshunoslar “ayol obrazining zamonaviy talqinga o‘tish bosqichi” deb ataydilar.

1. An’anaviy adabiyotda ayol obrazi: onalik, sabr va sadoqat timsoli^[1]

An’anaviy o‘zbek nasrida ayolning eng asosiy roli — ona va fidoyi ayol obrazida gavdalanadi. Bu holat, bir tomondan, milliy ma’naviyatning qadriyatlariga mos bo‘lsa, ikkinchi tomondan, ayolning ijtimoiy faolligini cheklab qo‘ygan edi.

O‘tkir Hoshimovning “Ikki eshik orasi” romanidagi Zulayho obrazi o‘zbek ayolining an’anaviy ideal ko‘rinishidir. U sabrli, fidoyi, oilasiga bag‘ishlangan, har qanday sinovlarga bardosh bera oladigan ayoldir. Bu obraz orqali muallif xalq ma’naviyatidagi “ayol — jamiyat tayanchi” g‘oyasini mustahkamlaydi.

Shunga o‘xshash tarzda, Tog‘ay Murodning “Otamdan qolgan dalalar” asarida ham ona obrazi jamiyatning ma’naviy tayanchi sifatida tasvirlanadi. Yozuvchi ona timsoli orqali xalqning ruhiy mustahkamligini, o‘tgan avlodlar bilan uzviy bog‘liqligini ko‘rsatadi.

Bu asarlarda ayolning shaxs sifatidagi ichki dunyosi kamroq ochiladi; u ko‘proq “boshqalar uchun yashaydigan inson” sifatida talqin etiladi.

2. Sovet davri adabiyotida ayolning ijtimoiy faolligi

Sovet davri o‘zbek nasrida ayol obrazi siyosiy ideallarga xizmat qilgan. “Yangi ayol” konsepsiyasi ostida ayolning ishlab chiqarishdagi roli, ijtimoiy faolligi, siyosiy hayotdagi ishtiroki ko‘rsatildi. Ammo bu asarlarda ayolning ruhiy olami, shaxsiy erkinlik masalasi deyarli ochilmagan.

Masalan, 1970–80-yillar adabiyotida ayol — jamiyat qurilishida faol ishtirok etuvchi, lekin baribir erkaklar tomonidan “boshqariluvchi” obraz edi. Bu davrda ayol erkinligi ko‘proq tashqi faoliyatda namoyon bo‘lib, ichki ozodlik masalasi ortda qolgan.^[1]

3. Mustaqillik davri nasrida ayolning yangi qiyofasi^[2]

1991-yildan keyin o‘zbek nasrida tub o‘zgarishlar yuz berdi. Ijtimoiy-madaniy mustaqillik adabiyotida inson, ayniqsa ayol shaxsining ichki erkinligini tahlil qilish imkonini berdi. Endi ayol nafaqat ona yoki sadoqatli yor, balki fikrlovchi, tanlov qiluvchi, o‘z “men”ini anglay oladigan shaxs sifatida tasvirlanmoqda.

Zulfiya Qurolboy qizining “Ayol” hikoyasida qahramon o‘z hayotining boshqaruvchisi sifatida tasvirlanadi. U jamiyat tomonidan tayyorlangan “ayollik roli”ga bo‘ysunmaydi, balki o‘z mustaqil qarorini himoya qiladi. Bu — o‘zbek adabiyotida ayolning ijtimoiy va ruhiy uyg‘onishining belgisi.

Shahrizoda Xolmirzayevaning “Ayol qismati” hikoyasida esa jamiyat va ayol o‘rtasidagi murakkab ziddiyat yoritiladi. Qahramon hayotidagi azob, bosim, ijtimoiy stereotiplar orqali muallif ayolning ruhiy dunyosini tahlil qiladi. Bu asarda ayol jamiyatning qurboni emas, balki o‘z yo‘lini tanlaydigan kuchli shaxs sifatida gavdalanadi.

4. Ruhiy erkinlik va falsafiy anglash jarayoni^[3]

Zamonaviy nasrda ayol obrazining markazida ruhiy izlanish, o‘zini anglash, ichki uyg‘onish turganini ko‘ramiz. Bu yangi tendensiya o‘zbek adabiyotini jahon adabiyoti tajribasiga yaqinlashtirdi.

Ulug‘bek Hamdamning “Isyon va itoat” romanida ayol obrazi ijtimoiy va diniy falsafa bilan bog‘liq tarzda tasvirlanadi. Qahramonning hayoti orqali muallif “ozodlik” tushunchasining ichki mohiyatini ochadi. Bu asarda ayolning erkinligi tashqi kurashda emas, balki ichki uyg‘onishda namoyon bo‘ladi.

Erkin A‘zamning “Suv yoqasidagi uy” hikoyasida ayolning ruhiy holati, yolg‘izligi va ichki monologlari chuqur psixologik tahlil bilan beriladi. Muallif ayolning o‘z “men”ini topish jarayonini insoniy mavjudlikning umumiy masalasi sifatida ko‘rsatadi.^[4]

5. An‘ana va zamonaviylik uyg‘unligi^[5]

Zamonaviy yozuvchilar o‘zbek adabiyotidagi ayol obrazini yangilash jarayonida an‘analarni butunlay inkor etmaydilar. Aksincha, ular milliy qadriyatlar va zamonaviy hayot talablari o‘rtasida badiiy muvozanat yaratmoqdalar.

Xayrulla Sodiqning “Bahor qaytmaydi” romanida ayol obrazida ikki davr to‘qnashuvi aks etadi: biri — milliy an‘analarga sodiq, ikkinchisi esa zamonaviy fikrlovchi, erkinlikka

intiluvchi ayol. Muallif bu ziddiyat orqali jamiyatdagi o‘zgarishlarning ruhiy oqibatlarini ko‘rsatadi.

Bugungi o‘zbek adabiyotida ayol obrazi millat mentalitetini saqlagan holda, global fikrlash doirasiga kirib bormoqda. Endi ayol — oila doirasidagina emas, balki ijtimoiy, madaniy, siyosiy maydonda faol inson sifatida tasvirlanmoqda.^{[1][SEP]}

Xulosa

O‘zbek nasrida ayol obrazi taraqqiyot bosqichlari milliy tafakkurning o‘rishini ko‘rsatadi. An’anaviy adabiyotdagi sadoqatli, fidoyi ayol timsolidan zamonaviy adabiyotdagi mustaqil, fikrlovchi, o‘z hayotining egasiga aylangan ayol obrazigacha bo‘lgan yo‘l — bu nafaqat adabiy, balki ijtimoiy-falsafiy jarayondir.

Bugungi o‘zbek yozuvchilari ayol obrazini endi “yordamchi qahramon” emas, balki asarning markaziy falsafiy g‘oyasini ifoda etuvchi asosiy shaxs sifatida tasvirlamoqdalar. Bu esa o‘zbek adabiyotining yuksalishida muhim bosqich hisoblanadi.

Ayol obrazi — milliy o‘zlikni, insoniylikni, erkin fikrni aks ettiruvchi badiiy ko‘zgudir. Shu bois zamonaviy o‘zbek nasri orqali biz nafaqat adabiy yangilanishni, balki butun jamiyat tafakkuridagi o‘zgarishni ham kuzatishimiz mumkin.^{[1][SEP]}

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Hoshimov O‘. Ikki eshik orasi. — Toshkent: G‘afur G‘ulom nashriyoti, 2018.
2. Murod T. Otamdan qolgan dalalar. — Toshkent: Sharq, 2017.
3. Qurolboy qizi Z. Ayol. — Toshkent, 2021.
4. Xolmirzayeva Sh. Ayol qismati. — “Yoshlik” jurnali, 2022.
5. Hamdam U. Isyon va itoat. — Toshkent, 2020.
6. A‘zam E. Suv yoqasidagi uy. — “Jahon adabiyoti”, 2023.
7. Sodiq X. Bahor qaytmaydi. — Toshkent, 2022.
8. Karimova M. O‘zbek nasrida ayol obrazi evolyutsiyasi. — Toshkent: Fan, 2021.
9. Xo‘jamqulova N. Gender yondashuv adabiyotda. — Toshkent, 2020.
10. UNESCO. Women in Literature: Central Asia Perspective. — Paris, 2022.